

БЕОГРАД ЗА ВРЕМЕ КАРАЂОРЂА

О Београду за време Карађорђевог владавине има доста пода така. То су различити извори, наши и страни, који дочаравају стање и климу која је владала у Београду у току тих седам година, колико је био у српским рукама. Београд је имао важну улогу у новој српској држави. Може се рећи да се из њега владало Србима, без обзира на положај и улогу појединих старешина који су имали, безмало, апсолутну власт у својим областима, као нпр. Јаков Ненадовић, Миленко Стојковић или Антоније Пљакић, или други. Одлуке о судбини земље, о главним војним и економским подухватима, доношене су у Београду и њих су се морали сви придржавати. То се види из расписа разаслатих свим војводама, бележеним редовно у Карађорђевог Деловодном протоколу. Организација и функција нове српске државе јасно се огледају у том, на срећу сачуваном, извору, чији је посебни значај што приказује последње године слободне и револуционарне Србије. Тада је државни организам већ био темељно оформљен. Била је разграничена подела власти, управне, судске и извршне, одређене су надлежности новооснованих установа, Совјета, Великог земског суда, војвода и магистрата. Ту се огледа структура војске, артиљерије, производње топова и муниције што је било највећим делом везано за Београд. Значајна је такође и једна грана која је тадашњој Србији дала обележје државе, а то је организација пошта, чија је мрежа обухватала готово целу Србију. Што се тиче културног и просветног живота, он је углавном био везан за Београд: Велика школа, Богословија, музеј, поруџбине књига, графике, сликарског материјала, Карађорђевог портрета и др. Разуме се да је овај удео у поређењу са војним, економским и политичким проблемима био подређен, али је значајно да је оснивање културно-просветних установа остварено убрзо после заузећа Београда, у року од непуне године дана.

Мање је познат извештај аустријског пуковника Перша, упућен генералу Ценејну, о освајању Београда 13. децембра 1806. под Карађорђевог командом: »Да су Србијанци 12 овог (месеца П. В.) рано у 5 часова јуришем заузели београдска предграђа, потврдило се такође после покорно отпремљеног предходног саопштења од 12 овог (месеца), а ово се понизно допуњује ближим околностима.

Станоје Главаш је извршио око 5 сати рано на дунавској страни лажни напад према Видинској и Смедеревској капији са колоном од 2000 људи, а у исто време предузет је прави напад од Саве са 6000 људи на Шабачку капију и тамошње опкопе, па се један крџалија по имену Кондо који је побегао из Београда јавио на капији и тврдио да не може остати међу Србијанцима, него је молио да буде пуштен унутра пре него што се примети његово бекство. Турска стража се дала преварити, отворила капију а у

истом часу продру Србијанци. Такође се успентрало лево и десно неких хиљаду Србијанаца, без фашина и лествица, један преко другог, преко рова, где је тада дошло до упорних борби са Турцима који су поврели из кућа. Како је долазио који одред Турака, био је такорећи масом одбачен тако да Турци нису могли мислити ни на шта друго него на бекство. Око 7 сати ујутро Србијанци су заузеле сва предграђа, само у Видинској улици бранило се још неколико стотина Турака који су одржавали везе са Доњим градом, тако да су Турци опљачкали јеврејске дућане и куће, а плен понели у Доњи град. Међутим, Србијанци су се приближавали од куће до куће Турцима, који су се толико умањили да их је остало само 36 у Батал-џамији, па када су их Србијанци потпуно опколили у подне су капитулирали. Ових 36 Турака одредени су Црном Ђорђу коме су предали оружје. »Не — рекао је овај — ја вас нисам заробио, ви сте ми се добровољно предали, зато задржите ваше оружје. Останите са мном или идите у мој логор, тамо ћете наћи више од стотине Турака. Једите и пијте, и останите мирни све док не budete могли опет отићи вашим кућама, или ко има жене и децу, нека иде у варош или у тврђаву натраг, да би се о њима старао. Немојте се борити противу нас и ви од нас немате шта да бринете«. — На што 11 Турака испрати са стражом у тврђаву и они тамо буду пуштени. На Стамбол-капији је био заробљен Узур-бег и 9 људи који су на исти начин били третирани, и досада од свих заробљеника ниједан Турчин, нити жена, нити дете нису били малтретирани, осим што је при јуришу на предграђа и куће остало 100 мртвих Турака а број рањених се не зна. Од Срба избројано је 13 мртвих и 27 рањених. Исто тако осим три куће где су се Турци бранили, ништа није запаљено, али су празне куће опљачкане. У утврђењима предграђа Србима је пало у руке 40 топова и неколико лумбарди¹.

Ако је све текло овако како представља пуковник Перш, онда се Карађорђе у овој прилици понео као војник који уме да цени храброст противника, ништа горе него тадашњи европски генерали који нису били увек расположени за овакву улогу, него су поступали сасвим обрнуто. Ослобођење Београда било је главни циљ устаника; они нису напустили опсаду Београда ни у најкритичнијим тренуцима, уочи битке на Мишару, или пред напад Турака на Делиград, и стално су остављали око Београда један део трупа да би одржали континуитет блокаде.

Међутим, после ослобођења има доста података о Београду из 1808. године. Међу најзначајније убраја се карта Београда коју је радио руски мајор Василиј Иванович Грамберг. Истина, на њој је обележено само неколико важних зграда, и то: Карађорђевог конак, Саборна црква, зграда Совјета, Руски дом — седиште руског агента К. Родофиникина и дом Младена Миловановића.² Доситеј Обрадовић по доласку у Београд становао је у Пашином конаку у Горњем граду, где је Д. Н. Б. Каменски, приликом свог боравка у Београду од 3. до 5. јуна 1808. г., затекао и једну просторију која је имала

¹ А. Ивић, *Списи бечких архива*, III, Суботица 1937, 494.

² Д. Перовић, *Из историје првог српског устанка*, Београд 1979, 144 (план Београда између страна 152 и 153).

улогу музеја. Доситеј је потом прешао у Руски дом код Родофиникина, а на крају је становао у згради Совјета којој је припадала и данашња текија. Према једном извору Доситеј је у њој и умро.³

Још пре ослобођења логор српске војске пред Београдом постао је привлачан за многе дошљаке и странце. Вук каже да је у српским логорима већ 1804. било доста људи »у шеширима и осталим немачким алинама«. ⁴ Гроф Мајлат, који је 1808. боравио у Београду, каже, такође, да је ту видео многе људе обучене на немачки начин.⁵ Аустријски повереници су забележили присуство разних странаца — Француза, Немаца, Румуна, Грка, Руса, а особито Словена из Аустрије. Сви они долазили су да понуде своје услуге Србима, да се запосле или извуку неку корист. Нићифор Нинковић, из Добринаца у Срему, живо описује свој долазак у Београд, где је јавио капетану Радичу Петровићу који га је примио и упутио »да потражи себи начин уживљења«. Тада је нашао квартир код »неког Гаје и Сене из Немачке, који су држали трактер«, где је остао све док није добио службу писара код једног војводе. Нинковићев случај је карактеристичан за многе дошљаке који су долазили у Београд.⁶

Али, међу том масом граничара, дезертера, било је истакнутих интелектуалаца, који су убрзо добили важније улоге у Београду у политици и просвети. Дошли су многи официри из Аустрије: Радич Петровић, Вуча Жикић, Глигорије Циврић, који је управљао устаничком артиљеријом приликом опсаде Београда, Михајло Ђурковић, коњички наредник, који је још 1805. прешао у Србију, Илија Новокрешчени, руски поручник, који је вежбао регулаше, Прока Славонац из Пакраца, Н(икола?) Зрнић, који је био поручник у пешадијском пуку Св. Јулијана, поручник Андрија Поповић, који је страдао у Делиграду, Михајло Костић из Славоније и низ других, да споменем само оне о којима се нешто више зна.⁷ Није никакво чудо што су ови разни стручњаци долазили у Београд, одакле су били распоредивани на разна места. У једном тренутку било је око три стотине дезертера из линијских и граничарских пукова — према уредно вођеној евиденцији — у Београду и Србији.⁸ Истина, има података да су се они интересовали за амнестију и настојали да се врате кући, али се тим многобројним инструкторима може објаснити што су устаници у многим бојевима убрзо више деловали као војска него као сељачка руља, нпр. у бици на Мишару. Ништа мање није важно ни то што је велики број Срба служио у фрајкорима, где су стекли војна и старешинска искуства о »регули« и модерном ратовању. К. Ненадовић набраја 9 дошљака у Београду, егзерцир-мајстора, које су по потреби слали у разна места у Србији.⁹

³ Домаћа писма Доситеја Обрадовића, Београд — Загреб 1899, XXIII.

⁴ Вукова књига, I, Београд, 24.

⁵ А. Ивић, Списи бечких архива, V, Суботица 1939, 471.

⁶ Р. Перовић, Грађа за историју првог српског устанка, Београд 1954, 87.

⁷ С. Милутиновић Сарајлија, Србијанка, част прва, втора, трећа и четврта, Лајпциг — Брајткопф 1826,

⁸ А. Ивић, Исто, 94.

⁹ К. Ненадовић, Живот и дела великог Ђорђа Карађорђа Петровића, врховног војводе, ослободиоца и владара Србије и живот његови војвода и јунака, у Бечу, у штампарији Јохана Вернија, књ. 2. XIII.

Према »Раздељенију Србије« у Београду је било седиште Совјета, Великог земског суда и магистрата. Београдски војвода је био Јовица Миловановић, а војводе у београдском округу кнез Сима Марковић, Аксентије Миладиновић и Никола Крстић. Београдски гарнизон је имао 500 војника, а у округу их је било 2.500. У београдском граду било је 270 градских топова, 7 пољских, а у округу само 5 пољских. Главна пошта била је у Београду, а у округу у Борку и Рогачи. Њихова мрежа обухватала је целу Србију, али у »Раздељенију« има података само за 11 округа. У тих 11 округа била је 31 мензулана.¹⁰ Судаћи по **Деловодном протоколу**, пошта је служила само за службене потребе, јер се у њему спомињу само службена путовања и службена писма која је Карађорђе слао свим војводама, појединим магистратима или Совјету, али по једном извору тим путем је ишла и приватна трговачка преписка.¹¹

Београд је био онај центар где су се сливале све енергије које су плански биле усмераване ка другим важним местима или тачкама. У то време када се у сваком тренутку постављало питање »бит' или не бити«, у седишту интересовања устаничке управе била је ратна индустрија и војска. Зато је организована тополивница — прва устаничка фабрика. У њој су прво наши људи, а потом руски тополивци и токари, организовали овај рад на стручнијој основи.¹²

По одласку Руса 1812. године, овај посао остао је у рукама наших људи, особито Томе Милиновића, »тобџијског војводе«, који је у својим списима дао податке и о тобџијским старешинама за време револуције што »капетанску дужност отправаљаху ал' их свагда тобџијама зваху«. ¹³ Тополивница је била у Доњем граду, где је израђивано неколико врсте топова: пољских (»лаких војених«), хаубица (»кубуза«), »коњаничких«, са коњичком послугом, затим »жајдучких« топова, како су их звали Аустријанци, који су се могли расклапати и употребљавати на брдском или планинском земљишту.¹⁴ Овде су, такође, израђиване каре и муницијска кола, затим топовски лафети, што је све бојено зеленом — »руском« бојом, према аустријским извештајима. Тополивница је израђивала куршуме, фишеке, копља за пешадију, оправљала пушке и сабље. У околини Београда, код Авале, копано је олово, а на Ташмајдану шалитра. Олово је копано и у соколској нахији, а барутане су биле у Ваљеву, код манастира Манастије и у Страгарима. Често се олово извозило и у Аустрију.¹⁵

¹⁰ **Раздељеније Србије**, Гласник Друштва Српске Словесности, свеска IV. У Београду, у књигопечатњи књажевства Србије, 1852, 180.

¹¹ У Карађорђево **Деловодном протоколу** има већи број »назначења« која се односе на »мензулане«. Из њих се види карактер и служба мензулана као и то да су оне даване у закуп приватним лицима, која су их држала по више година. В. № 625, 726, 847, 960, 1485. В. такође: Зборник Историјског музеја Србије, 6, Београд 1969, 125.

¹² Р. Перовић, н. д., 150.

¹³ Т. Милиновић, **Умотворине Томе Милиновића Морињанина, бившега војводе при србској артиљерији у време србског војводе Кара Ђорђа Петровића**, Држ. штамп., 1847, 24.

¹⁴ В. нап. 10: **Раздељеније Србије**, где је дат распоред топова у Србији за 11 нахија и **Деловодни протокол**, № 1303, 1648, 1649, 1351, 1673, 1698, где је реч о размештају тешке артиљерије 1813.

¹⁵ Т. Вукановић, **Производне снаге Србије у доба првог устанка 1804—1815**, Врање 1968, 34.

Разумљиво је што је ратној индустрији посвећивана највећа пажња јер је од ње зависио и опстанак српске државе. Међутим, ни друге гране нису биле занемарене. У нашим изворима нема података о једној великој предионици, која треба да је била у Београду 1809, у којој су радиле жене нероткиње и девојке, док су мужевии тих жена имали право да се поново ожене. Ту се израђивало сукно за војску. Регуларни војници имали су једнообразно одело сељачког кроја од црног сукна и беле доколенице.¹⁶ Истина, има података да су гуњеви увожени из Аустрије и да је, на пример, 1813. године, постојала забрана увоза гуњева. Да ли су гуњеви били сматрани војном опремом?¹⁷

Главне привредне гране биле су земљорадња, сточарство, занатство и трговина. Извоз стоке, марве и свиња, мање волова, представљао је главни приход помоћу кога је Србија долазила до новца. У томе није учествовао само Београд него цела земља, која је на разним »пунктовима« извозила целепе волова, чопоре свиња и стада оваца. Београд је био онај центар одакле се владало Србијом, где је био концентрисан организам управљања. Довољно је прелистати Карађорђевог **Деловодни протокол** па видети шта је све улазило у надлежност Совјета: од послова разне природе — управних, судских, извршних, економских, војних и дипломатских, једном речју све. То је била многострука активност која је будно пратила шта се дешава на границама Србије, али такође и унутар тих граница. Ту се налази на првом месту смењивање војвода због непослужности или такође и због лошег поступања са народом — по народним тужбама. У неким нахијама било је и отворене буне, што је Совјет морао да узме у озбиљно разматрање, с тим да коначну одлуку донесе кад прође главна опасност у јесен 1813. Међутим, баш из тога **Деловодног протокола** за 1812. и 1813., када је Србија била у пуном замаху и развоју, када се оцртавају сложене функције нове државе, дошао је крај њеном трајању, безмало враћање на стање пре 1804. године. Али, десетогодишњи живот у слободи, у стварању и осећању једне нове свести, оставио је већ дубоког трага у потребама, у плановима, у замисли даље будућности. Још у првим годинама револуције аустријске власти су запазиле да Срби »са много одушевљења и религиозног фанатизма изражавају жељу да уједињењем овдашњих провинција опет успоставе старо српско царство и да укидањем мађарског устава постану самосталан народ«. У вези са тим предузете су мере аустријске власти против свих оних акција, јавних, усмених или штампаних, које су непосредно или посредно служиле развијању те свести и подстицању жеље за њеним остварењем. Цензура је стога забранила **Стематологију** Христофора Жефаровића (1741), **Пјесн о случајном возмушчениј в Србији** Гаврила Ковачевића (1804), **Календар за 1808 годину** Георгија Михаљевића, бакрорез Карађорђевог портрета са текстом његових титула: »Georg Petrovisch gennant Czerny Ober General der Servier und Ritter des kaiserl. russischen Alexander Newsky Orden,

¹⁶ А. Ивић, И с т о, 1943.

¹⁷ А. Ивић, **Списи бечких архива**, XI, година 1813 — Београд 1977, 438

штампан у Лајпцигу 1808. године. Аустријска цензура је била ревносна у забрани свих оних манифестација које су јавно биле усмерене ка помагању српске револуције, јер је то било незгодно са међународно-правног гледишта: тиме би она помагала буну турских поданика противу законитог владара. Међутим, друге послове, израду застава, печата, ситних потреба, које су несумњиво служиле устанку, она је гледала »кроз прсте« или их је једноставно пропуштала.¹⁸

Културни живот у Београду добио је убрзо динамичнији ток. На првом месту повећан је број школа у Србији, а у Београду су отворене две основне школе. Већ 1808. основана је Велика школа. То је омогућио кадар интелектуалаца и професора који су прешли у Србију: Иван Југовић, Михаило Грујовић, Миљко Радонић, Лазар Војиновић, Михаило Поповић, а особито Доситеј Обрадовић. Велика школа је основана иницијативом Ивана Југовића и Младена Миловановића, који је дао подршку Југовићевој замисли. Школа је трајала три године, а учили су се следећи предмети: свемирна (светска) историја, »земљеописаније«, рачуница, немачки језик (читање, писање и граматика) и један војни предмет: крокирање! У другој години били су следећи предмети: свемирна историја, свеопште земљеописаније, географичко-статистичка историја Мађарске, Русије, Енглеске, Француске, Пруске, Аустрије и Турске, немачка граматика, рачуница и писмене састави различите садржине. У трећој години предавана су историја наведених држава, немачка граматика, историја Срба, до 1459, обичајно право, државно право и кривично-судски поступак. Од војних предмета учили су се егзерцир пушком и фехтовање сабљом.

Иван Југовић је предавао свемирну историју и немачки језик. Историју је предавао са географским картама, а у прсте је знао геометрију, алгебру и вишу математику. Када је постао секретар Совјета 1809, његово место је заузео Миљко Радонић, који је предавао и у другом разреду. Од 1810. професор је био Лазар Војиновић, бивши секретар војводе Милана Обреновића, који је завршио карловачку гимназију, а филозофију и право у Пешти. Када је Радонић постао попечитељ иностраних дела, његово место је заузео Војиновић, а уместо Војиновића у другом разреду је предавао Михаило Поповић, човек темељит, који је преузео Југовићев предмет и предавао га до пропасти српске државе (1459). Исто тако, преузео је и немачки језик и географско-статистичку историју главних европских држава, а поготово Мађарске, најближег суседа Србије. Фехтовање сабљом предавао је капетан Михаило Ђурковић, »Quartier Meister der Servier«, Карађорђево начелник штаба или главни сарадник, а егзерцир један руски официр и два наредника из Нејшлотског полка.

Међутим, када је Карађорђе, под притиском Родофиникина, отказао службу Југовићу, Војиновић је умро, а Поповић из страха побегао у Аустрију, школа је остала на Глиши Живковићу из Шапца, бившем васпитачу деце војводе Луке Лазаревића, онда је за професора дошао Сима Милутиновић Сарајлија, дотадашњи писар Сов-

¹⁸ А. Ивић, *Списи бечких архива*, V (1808), Суботица 1939, 25, 77.

јета. Свршени ученици ове школе били су постављени за писаре при разним надлештвима или војводама.¹⁹ За 1808. годину везан је и покушај оснивања првог музеја у Горњем граду. Према опису Д. Б. Каменског, њега су као угледног госта одвели у Пашин конак и показали му једну просторију која је била испуњена турским заплењеним заставама, а ту се налазила и једна велика слика. На њој су били насликани сви краљеви и деспоти српски, а при дну био је представљен Карађорђе који хоће да посече Турчина што му лежи крај ногу. Каменског су рекли да је то дело неког српског сликара о чијој би се личности за сада могло само нагађати. У сваком случају карактеристичан је и тај зачетак музеја, који је основан вероватно по савету неког Србина дошљака јер је овај указао на потребу за таквим културним установама, не сматрајући да је за то још рано. Не искључујем могућност да је мала, правим чудом сачувана, слика што приказује устаника и Турчина, можда фрагмент оне велике слике из које је исечена 1813, приликом бекства Срба из Београда.²⁰ Године 1810. основана је богословија, иницијативом Доситеја Обрадовића који је позвао за њеног управитеља Вићентија Ракића из Трста (1750 — 1818). На жалост, у Богословији није било времена да се оспособи већи број ученика као у Великој школи из које је изашло 60 до 70 ученика. Ракић је као професор Богословије имао још и обавезу да држи проповеди у београдској цркви, а од њих се извезан број и сачувао. Ракић је написао више дела која су уживала знатну популарност, и оставио спев **Аврамова жртва**, иако су то били препевни туђих оригинала. Он има и оригиналних рукописа који потичу из времена његовог боравка у Београду.

У једном писму из Београда Доситеј је казао да »овде нико за књигу не мари«. Ма колико да је то било тачно, ипак је тај период подстакао неколико писаца, тако да се не може рећи да та грана у доба Карађорђа није била заступљена у Београду. Известан број дела био је инспирисан друштвено-политичком климом у Београду и написан тако да на жив начин дочарава то доба. На првом месту то су Доситејева писма, писана од 1807. до 1811., управо до његове смрти. Има их различитих, упућених разним лицима. Она верно оцртавају Доситејев живот у слободном Београду.

У писму из Земуна, упућеном браћи Гавриловићима у Сремским Карловцима, Доситеј пише са одушевљењем о Смедереву: »Овде се види да и Турци здравог нису лишени укуса, кад воле и пропочитају бившим поданима својима подани бити него ли онај земни рај оставити.«²¹ У првом писму уз Београда он говори о кући за коју се Гавриловићи интересују, ваљда да је купе. По томе би се могло закључити да је Стефан Гавриловић, познати карловачки сликар, иначе велики симпатизер устанка за који је сликао заставе, намеравао да дође и живи у Београду (13. августа 1807).²² У писму

¹⁹ Л. Арсенијевић Баталака, *Историја српског устанка*, део први, Београд 1898, 398 (репринт издања »Слово љубве«, Београд 1979).

²⁰ П. Васић, *Први српски музеј, Уметнички живот II*, Београд 1977, 575.

²¹ *Домаћа писма Доситеја Обрадовића*. . . 114.

²² И с т о, 126

непознатом лицу Доситеј описује прво време свог боравка у Београду, становање у Пашином конаку у Граду, затим прелазак код Чардаклије и присуствовање испиту 85 »новокрштене дечице и момчића«. „О братко, братко, како је то убаво и слатко!“ (крајем 1807).²³ Доситеј пише земунским трговцима Павковићу и Кисићу како је купио кућу и приуговорио је за штампарију (1. фебруара 1808).²⁴ Из исте године је и песма Софронију Лазаревићу, игуману Велике Ремете, о »две кравице с теочићи мали«, које жели да му пошаље» кад нам се међе поотворе и свашт' опет својим путем пође«²⁵. Занимљива су писма Петру Молеру који је желео да са Доситејем успостави духовни и интелектуални контакт. Молер му је послао краву с телемом, а Доситеј њему **Моралну философију**, издану у Венецији 1803. (23. маја 1808).²⁶ У писму Драгом Теодоровићу, Доситеј се жали на болест „тресавицу“, а „од тридесет година на овамо“ није знао шта је болест и после више недеља грознице био је »с једном ногом у Хароновој барки«. На крају каже да му је кућа »поправљена и свуда унаоколо у авлији липе насађене, а у повеликој башчи лепе лозе, воће свакојако и румене руже и различите зелени за кујну« (29 марта 1809).²⁷ Јовану Диминићу у Карловцу даје значајно обавештење: »Плаће овде никакве нејмам. Откад сам прешао ни једна **Географија** није се продала, нити се овде за књиге мари... И сам умерено живим. Не тужим се, но кажем што јест...« (30. јануара 1810).²⁸

Софронију Лазаревићу, игуману Велике Ремете: »Ја имам сад овде у Белграду такову башчу пространу, широку и лепу, какву ни премудри Соломон и ни један цар персијски овде није имао. Свуд око зидове насадио сам лозе чудотворне. Лане у пролеће насадио сам и истога лета родила су ми три грозда; треће године кажу да ће ми донети петнаест акова вина, пак онда ходите да се веселимо, ако будемо живи! А они који ми сад у потреби ништа не шаљу, чуће: »Идите од мене возжаждах сја, а не напојисте мја.« (15. фебруара 1810).²⁹ Доситеј је интервенисао у Совјету да овај исплати дуг Јовану Ковачу из Земуна. Обратио се и Карађорђу који му је одбрусио: »Не досађуј ми више с ти послѣ! Видиш да не знам где ми је глава. Доћи се време да ће се слободно пролазити: онда нека дође, кад и Милош дође, пак ће се наплатити: његово неће пропасти кад има писмо од сената!« (1. маја 1810).³⁰ Игуманима Димитрију крушедолском и Софронију великореметеском пише: »Сад вам благовести спешним радост моју велику и неописиву. Мој виноград почео је рађати и моја ће бурад вина одсад пуна бити. Моје су чабрице пуне сира и масла; карлице ми се преливају по вајати млеком, покривеним дебелим скорупом. Јагањци ми по авлији скачу, и покрај зидова цветају ми насађене липе, испод којих деца ком-

²³ И с т о, 134.

²⁴ И с т о, 137.

²⁵ И с т о, 145.

²⁶ И с т о, 148.

²⁷ И с т о, 157.

²⁸ И с т о, 161.

²⁹ И с т о, 162.

³⁰ И с т о, 168.

шинска свирају у фрулице; девојчице околу њи, једне плавокосе, а друге црнооке, у радости играју. Имам и кравицу младу, шарену, и теле шарено — диван во очију мојеју. Ово ми је поконио војвода Молер који је родом из Бабине Луке а сад командира и седе са својом фамилијом у Баурићу. Овај час само се бринем где ћу наћи бурад да сасопљем вино... Али ваља још једно да знате: да у свем мојем више описаном благоденствију обеспокојавају ме нека нова чудновата сновиђенија, подобна онима која су ме узнемиравала на постељи у спавању пре издане моје **Етике**. Сањам често да сам наштампао втору чест моји **Собранија вешти**, трачим је на сну као на јави: тужим и мучим се кад не могу да ју нађем... Втора част моји **Собранија вешти** ваља да се изда, да би знао у Камчатку поћи. — Ако се овде наскоро каква уредба не уведе и ако се штампарија не намести — с Богом моји бели дворови! Топи се мој велелепни подруме са бурадима напуњеним вином! Ишчезнуће од очију моји покрај зидова засађене липе; прегорећу и прежалити шарену краву и шарено теле, што ми је војвода Молер поконио. Свему ћу томе окренути леђа и где му драго штампарији поћи... (29. август 1810).³¹ Последње писмо је упућено Стефану Гавриловићу: »Примио сам ваше писмо, преиспољњено изјасњенијем ваше к мени љубави. Но ако је што достојно било у мојим начертанијам, све то уписати ваља оним шчастљивим обстојатељством и оној великој, јединој души блаженога Јосифа втораго, који је у своје време премноге одушевљавао и умове восперјавао, без којег многе ствари не би коме ни на ум пале.

А што ми сад то тако живо и топло напомињете, поштедите ме — просим вас. Чрез то ме к сожаљенију доводите, што нисам у обстојатељским јоште штогод учинити. Несити смо у нашим желанијама; и догод јоште што желимо, недостаје нам. Дневи се и године поткрађују, тело изнеможе, а душа би јоште нешто хотела... (9. марта 1811)³² Доситеј је умро двадесетак дана касније, 29. марта 1811. године. Карађорђе је поконио кућу »чичи«, како је звао Досигеја, а овај држави за богословију. Мало је позната његова песма посвећена Србији, можда просечне вредности, али снажног родољубља, а написана 1809 у Београду.³³

Други београдски писац био је Викентије Ракић. Он је дошао у Београд 1810, а исте године штампао је у Венецији свој рукопис **Краткаја беседа о злоупотребљениј дувана**. То је поучни спис инспирисан једним делом из италијанске литературе о разним порочним и непристојним забавама и играма, што је подстакло Ракића да размишља о штетности дувана. Тема је и данас савремена, а у оно доба морала је произвести запрепашћење јер су Срби много пушили.³⁴ На многим гравирама фрајкораца и устаника приказани су

³¹ И с т о, 172.

³² И с т о, 179.

³³ И с т о, 193.

³⁴ В. Ракић, **Краткаја беседа о злоупотребљениј дувана**. У Венецији при Пани Теодосију 1810. »Преводићи ја једну књигу с Италијанског о разним забавама и играма порочним и непристојним Христијаном (коју имадем преведену, но нејмам могућства на тип издати ју) при овом писању дошло им је на памет, да и дуван јест не само зло и порок велики).

чибуци разних величина, од малих до највећих, тако да се зрео човек и ратник није могао замислити без тог реквизита. Д. Н. Б. Каменски, описујући посету код Миленка Стојковића, каже да цело друштво, три војна старешине, два калуђера и тумач осим Миленка, седели су по турски и пушили чибуке.³⁵ Можда Ракићева књижица није била добро примљена, али јој се не може одрећи савременост и са данашњег гледишта. Није познато да ли је она у Београду продавана, али је готово сигурно да ју је Ракић донео собом.

Њему који је био првенствено црквени писац била је додељена улога која је за историју Београда од интереса. Ракић је држао проповеди у београдској цркви. Неколико његових проповеди се сачувало и међу њим она коју је држао српској војсци, која је 11. јуна 1813. одлазила на Мораву, где се решавала судбина Србије. Ракићев говор је прожет једном драматичном и патетичном нотом коју није тешко разумети с обзиром на тадашњу ситуацију у којој је тумачење Букурешког уговора, са турске а још више са руске стране, изазвало колебање и сумњу у могућност отпора Турцима. То је један мало познати текст из 1813, написан у Београду, у непсредној вези са судбоносном годином пропасти нове српске државе.³⁶

Слично је и са Ракићевим спевом, објављеним 1813. у Будиму: **»Житије преподобнаго Стефана првовјенчананаго краља сербскога«**. Ту је описан Стефанов живот и судбина његовог кивота све до 1813. године. Осамнаст стихова посвећено је страдању Србије:

»На тисјашчу и осме стотине,
Тринадесте још к тому године
На Србију уста сила Турска,
Против они Сербскиије јунака
За четири бише се месеца,
као вода лијаше се крвца.
Ал' Турака премнога је сила,
која но је на Србију устала,
Јуначки се Сербљи опираше.
Али сили стати не могоше.
Сила Турска Србијом овлада,
И зададе много Сербом јада,
Септемврија двадесет првога
Ђорђијева сасвим паде влада
Која може преко Саве прећи,
И бјешенства Турскога избећи,
Тај спасе се и мирно остаде
и под крило ћесара потпаде.«

и много шкодљивиј. Но будући је ново изобретеније, тога ради не наводи се, да би тко од прежних учитељеј против тога био писао.«

³⁵ П. Р. Петровић, **Путовање по јужнословенским земљама**, Београд, 1934, 5.

³⁶ Д. Р. (Димитрије Руварац), Један светао листак из рата за ослобођење под Карађорђем, приопштио. . . Српски Сион 1904, 532.

Ракић даље говори о преносу моштије Стефана Првовенчаног и њиховом смештају у манастир Фенек.³⁷ У осамнаест стихова веома је сажето приказао слом Србије, једну актуелну, у ствари најважнију тему тога доба и дао јој песнички облик. Тако је он, укључен у судбину нове Србије, оставио трага и у београдској књижевности. Ракић подсећа на оне уметнике који су тражили своја надахнућа у Библији — Старом и Новом завету — али, под утиском и драматичком савремених догађаја, чији је био сведок или учесник, умео је да нађе и другачије акценте, да се инспирише непосредном стварношћу чиме је обогатио књижевни живот свог доба.

Тој врсти скромних писаца припада још један савременик Јаков Јакшић, ађутант капетана Михаила Ђурковића, »прем о својој сабљи и провунти«, како каже Сима Милутиновић. То можда значи да је он био »бесплатежни својевољац«, али на своме рукопису он се потписује као „бивши капетан регуларне српске војске“. То је оно што се зна о његовој улози у Карађорђевој војсци, а његов син Владимир Јакшић приказује га као »егзерцир мајстора« Београђана на Калемегдану«. Међутим, његова војничка улога овде је мање важна него чињеница што је написао **Војени устав**, који је посветио Младену Миловановићу, »попечитељу војених дјел и кавалеру«, у »Београду Србском 1813 љета 6 го маја.« Овај рукопис је више пута објављен а претпоставља се да је то превод са руског оригинала. Од интереса је датум и место постанка овог рукописа који је написан у Београду.

Међутим, Јакшић је за време другог устанка писао и дневник **Журнал**, којим се послужио Сима Милутиновић за своју **Историју Србије од почетка 1813 до конца 1815. године**. Да ли је Јакшић водио тај Дневник и ранијих година, од свога доласка у Србију? Шта је било са тим рукописом, да ли је сачуван и где, та питања за сада немају одговора. Али, са **Војеним уставом**, Јакшић улази у ону малобројну групу београдских писаца Карађорђевог времена и то као војни писац!

То доба је имало и свог песника, истина просечног, али аутентичног, који је певао песме Карађорђу и Русији. То је Петар Томић, по једном извору писар војводе Добрњца, а по другом колешки саветник код К. Родофиникана, ако то није једно исто лице. Његове две познате песме, готово официјелног значаја, са извесном нотом класичне ерудиције, написане су на руско-српском језику. Р. Перовић није казао ко је написао епитаф Доситеју, течних стихова и садржајан, који се завршава малим епитафом самог Доситеја.³⁹

³⁷ В. Ракић, **Житије преподобнаго Стефана првовенчананаго краља сербскога нареченаго во иноцјех Симона**, Будимје Грађе 1813, 17.

³⁸ П. Васић, **Јаков Јакшић Панцирлија у Србији**, Зборник Историјског музеја Србије, 17—18, Београд 1981, 86. и даље.

³⁹ Р. Перовић, н. д., 254. Међутим, у то време Београд је имао и једног лирског песника Симу Милутиновића Сарајлију, који је испевао најлепше песме о љубави Туркињи Фатими, погинулој 1813. у Београду. Ове песме нису сачуване али касније, док је живео у Видину, Сима се ње сећа у следећим стиховима:

»Ах, Фатимо, јединице мајке,
Београчко, само себи равна,

Област политике имала је, такође, свог писца Ивана Југовића, секретара Совјета, па професора Велике школе, најзад полечитеља иностраних дела, док му није била отказана служба. Сачувано је једно Југовићево предавање о управи земљом са посебним освртом на Србију тога доба. Југовић је заступао централизацију власти у Совјету, неопходну потребу за послушност, за ред, за правду, верност и слогу... »Када се уредимо и тврдо тај ред уздржимо, стезајући један другог, а верховна власт све у бразду дотеравајући, онда ћемо заслужити да се народ назовемо, и достојни бити да имамо друге народе за пријатеље јер догле сваки се клони онакови људи који нити се сами уређују нити се даду уређивати.« Овај говор је одржан у Правитељствујушћем Совјету 24. фебруара 1810. године.⁴⁰

Овим ова тема вероватно није исцрпена јер је изванредан број рукописа можда пропао 1813. године, када је развој Србије, као државе, био уназађен скоро за двадесет година, све до хатишерифа 1830. године.

Београд је био важан војни центар не само што се из њега командовало војском него што су новине у војсци погицале из Београда. Захваљујући Баталаки, о томе се зна више појединости. У београдском граду основан је батаљон регуларних војника и једна батерија топова. По једном писцу, та батерија је била коњичка, а Баталака каже да су у њој служили »све сами београдски синови.« Пешаци — регулаши су се регрутовали од бећара из турских крајева али такође и од Београђана, махом дошљака.⁴¹ Године 1813. Петар Јокић спомиње коњанике — „регулаше“, које је Карађорђе „ставио под регулу и миздраке им поково“, изгледа у Београду.⁴² По извештају француског конзула Давида, то су били козаци, аустријски извештач Ђук назива их »хусарима«. Баталака каже да су официри, значари и тобџије регуларне и народне војске имали руске униформе, а пешаци регулаши народну — сељачок одело од црног сукна и беле доколенице, а на глави »клубуке« — чакове, слично гадашњој моди у војсци европских земаља. О укрштеним црним кајашевима висили су им фишеклија и бајонет, а на леђима имали су струнену торбу упртљачу. Пушке су им биле руске, шведске, а можда и руске. У Србији је ратовао заједно са Србима »Сербскиј казачкиј полк«, јединица образована од влашких пандура у саставу руске војске, која је остала у Србији и после одласка Руса 1812, и тек после слома Србије вратила се у Влашку, веома проређена.⁴³ Према опису конзула Давида, они су носили узани зелени колет и широке беле панталоне.⁴⁴ Аустријски тумач Агамал, године 1809, ви-

Лепшо дивна и доброто душом,
предличје ми, та мождана ал' искро,
Никада те прегорети нећу...«

(Лирске песме Симе Милутиновића Сарајлије, са предговором Андре Гавриловића, Срп. књ. задруга, Београд 1899, XII).

⁴⁰ Р. Перовић, н. д., 200.

⁴¹ Л. Арсенијевић Баталака, н. д., 365—367.

⁴² Казивања о српском устанку Јанићија Ђурића, Гаје Пантелића, Петра Окића и Анте Протића, с апредговором и објашњењима Драгане Самарцић, СКЗ, Београд 1980, 248.

⁴³ П. Васић, н. д., 89.

⁴⁴ М. Гавриловић, Записи из париских архива, I, Београд, 1904, 727, 755.

део је у Београду одред регулаша у европској униформи: имали су мрке спенцере и плаве козачке панталоне, а на глави чакове сличне аустријским граничарима.⁴⁵ Године 1812. Карађорђе је тражио од Совјета да пропише униформу тобџијама, а 1813. да одреди »мундир за добошаре«.⁴⁶ Из овога се може закључити да се више није могла носити руска униформа, јер је Русија била закључила мир са Турском, него се желела нека самосталнија форма, вероватно ближа српској ношњи. О државном трошку одевали су се специјалисти у »тобџилуку« и »добошарлуку«, а остала војска — поготову народна, одевала се »о своје руху и круху«. Приликом похода издавано је наређење „да свака војска понесе по двије опанке“ или „двие промене«, преобуке. Војници су учили егзерцир пре завођења регуларне војске, најпре аустријски, а 1812. руски. Од 1807. постојали су јединични спискови — „војене књиге“. У селу је старешина народних војника био каплар, а више каплара били су потчињени капетану. У Београду је било девет егзерцир-мајстора који су обучавали капетане и капларе, а ови су то знање преносили регрутима. Коњаници су учили најпре пешачки егзерцир. Нарочита пажња је била поклоњена обуци тобџија и добошара која се често обављала у Тополи, пред очима Карађорђа. У Деловодном протоколу спомиње се стално колико ће се ових специјалности слати у Тополу, водила се евиденција о сваком човеку.

Приликом опсаде Београда, 1806, српска војска је имала заставе с крстом, за које аустријски извештачи кажу да су имали две боје: црвену и белу, тј. бео крст на црвеном пољу, слично боји српског грба. Године 1811. знатније војводе добиле су заставе из Русије: десно од копља били су грбови Србије и Трибалије на кармин основи. Није познато када су израђене сачуване војне заставе, чија је бела основа уоквирена црвеним троугловима, а у средини су грбови Србије и Трибалије у рококо-картушима, слични оним на војводским заставама. Судећи по стилу, ове заставе је сликао Никола Апостоловић, »живописац бјелиградски«. У погледу композиције и естетичке вредности, оне нису ништа заостајале за војним заставама других држава тога доба. Добровољци који су долазили из других крајева ван Србије имали су своје заставе, такође с крстом. Различите заставе имале су поједине старешине у почетку устанка. Карађорђева је била зелена са два крака као коњицке заставе. На једној страни је био арханђел Михајил, а на другој Стеван Првовенчани. Ову заставу је сликао Стеван Гавриловић, сликар из Сремских Карловаца.⁴⁷

Београд је био попрште разних догађаја у јавном животу. После ослобођења један од њих је био и отварање Велике школе. Том свечаном чину присуствовале су све старешине — и Доситеј Обрадовић, који је том приликом одржао и познато слово. Мање су познате речи Карађорђа: »Видите, ми имамо довољно мишица за одбрану Србије, али немамо довољно вештих људи за управљање.

⁴⁵ А. Ивић, *Списи бечких архива*, VI (1809), Београд 1965, 68, 75.

⁴⁶ *Деловодни протокол*, № 774 (1812) и № 1161 (1813).

⁴⁷ П. Васић, *Карађорђева Србија у делима савремених уметника*, Зборник Музеја првог српског устанка, I, Београд 1959, св. 3.

Да знамо државу водити онако како знамо водити војску, друкчије би стајали. Учите се ви, да наставите срећно започето дело. У вама је сва надежда наша, са те стране«.⁴⁸

Следеће, 1809. године дошло је у Београду до метежа који је скоро добио карактер побуне. Сима Милутиновић у својој **Србијанки** писао је са одушевљењем о егзерциру у поглављу »Божествености« али та новина није наишла на добар пријем код београдских грађана, особито трговаца и занатлија — »димлијаша«. По новој уредби о организацији војске сваки грађанин Србије био је војник. Због тога су београдски грађани били позивани на вежбе, морали су да уче егзерцир. Без обзира на све његове предности:

»ким стотина тисуће разбија,
усред поља, от прсију градом!
По је посла духом војевати«

како је певао Сима Милутиновић, егзерцир није имао одзива у еснафским круговима. Београђани су се побунили противу облачења униформе и државног оружја. Они су захтевали да излазе на вежбања у своме оделу, у антеријама, димлијама и јеменијама и са својим оружјем. Чак су се жалили руском представнику К. Родофиникину и митрополиту Леонтију, његовом великом пријатељу. Власти су тада позвале све грађане, пешке или на коњу, са оружјем или без њега, да се скупе 13. фебруара пред зградом Совјета. Предвођени градоначелником Радичем Петровићем, директором полиције капетаном Новокрешченим, кнезом Јовицом, Петром Томићем и Јефтом Крстићем, отишли су на Калемегдан где су формирали кару. Тада се појавио Милоје Петровић на коњу са неким совјетницима и том приликом је обзњанено: да садашњи позив грађанима за обуку неће увек трајати и за трговце и грађане биће обустављен, а они могу да се крећу у свом досадашњем оделу; униформа припада само сиромашнима и онима који се добровољно јаве за регуларну трупу; сви грађани који су се због регрутовања сакрили могу слободно да се крећу јер ће им све бити опроштено; сви треба да се угледају на садашње моћно руско царство, које је само завођењем нужних и опште корисних наређења, организовањем разних регуларних трупа, одбацивањем штетних обичаја, позивом и привлачењем странаца, разних стручњака и занатлија, израсло до садашње висине и снаге; ми смо непријатеља побеђивали без нарочитог и ученог вежбања само нашом урођеном храброшћу; ако треба да идемо противу непријатеља, ми ћемо божијом помоћу утолико бити за њ страшнији ако се обучимо у ратној вештини и сигурније ћемо га тући ако будемо регуларна војска; биће људи који ће вам говорити да сте обманути, да ће војна служба увек трајати; то немојте веровати јер ти људи нису пријатељи народа него ваши заклету непријатељи. Ми не зовемо узалуд људе из других крајева да дођу к нама. Морамо настојати да се увећамо и умножимо. Што више

⁴⁸ Љ. Дурковић Јакшић и О. Поповић, **Универзитетска библиотека »Светозар Марковић«**, I, од зачетка до отварања 1926, Београд, 1977, 21.

странаца добијемо утолико ћемо мање узимати наше људе и при оптем обучавању и вежбама оружјем у случају потребе бићемо толико опаснији непријатељима, а пријатељима достојни поштовања. При томе се још говорило о нужној послушности, стрпљењу, постојаности и пуном поверењу у своје претпостављене, а свечаност се завршила тиме што је убица једне турске породице пропуштен кроз шибу од 300 војника. Први ударац дао му је Милоје с препоуком да га нико не штеди. Тако се завршио овај »бунт« који много подсећа на сличне појаве у Турској, приликом завођења европског егзерцира.⁴⁹

Један важан догађај у животу тадашњег Београда био је долазак руске војске 1811, која је држала гарнизоне у Београду, Смедереву, Шапцу и Ужицу. Русима су изашли у сусрет чланови Совјета, Доситеј, који се возио у таљигама, Карађорђе, многе старешине и грађани. Руску војску сачињавао је Нејшлотски пешадијски пук, затим коњица, улани и козаци. Пешадија је гарнизонавала у Београду и Смедереву, козаци у Шапцу и Ужицу, а улани у Брзој Паланци. У Тополи је било такође тридесетак козака са једним официром, који су имали улогу Карађорђевог пратње. Командант руске војске био је пуковник Бала, кога су Срби звали »Господин шеф« (У Деловодном протоколу: »Г. Шеф«). По доласку Руса у Србију почео се заводити »московски« егзерцир, уместо досадашњег аустријског.⁵⁰ Руски официри су имали активну улогу у обучавању српских војника, али је ипак главни део тог посла остао на дотадашњим »егзерцир-мајсторима« — Србима и Хрватима из Аустрије. Руска војска је остала у Србији нешто више од године дана. По закључењу букурешког мира она је јула 1812. напустила Србију. Испраћај Руса имао је карактер свечане церемоније.

Нејшлотски пук је био постављен на Бит-пазару, код крста Св. Андреје Првозваног, подргнутог у част ослобођења Београда, 30. новембра 1806, баш на дан тога светитеља. При само мростанку читана је молитва. Свештеник је завршавао Јеванђеље по Јовану сасвим гласно да би га могли чути добошари: »Јако љубљу отца и јакоже заповеда мње отац, тако творју. Востаните! Идем от сјуду!« На ове последње речи високи тамбур-мажор уздиже свој трост а добошари и банда загрмеше »Генералмарш«, који се свирао по »Уставу барабанов« када војска одлази из неког места. Тако руска војска измаршира кроз Видин-капију уз многе сузе и уздахе.⁵¹ У току њеног маршовања до границе придруже јој се или се „помешају с Русима“ и поједини дошљаци који нису имали илузију о могућностима будуће одбране од Турака, Осећање осамљености и беспомоћности све више се наметало Србима, особито после мисије генерала Ивелића и његовог наступа у манастиру Враћевшници.

Крајем новембра у Београд је стигла вест о Наполеоновом повлачењу из Москве, која је код Срба изазвала велику радост и у част срећног развоја рата у Русији опалени су многи почасни плогуни. У Београду је припремљена једна свечаност на којој се оче-

⁴⁹ А. Ивић, И с т о, 69, 72, 74.

⁵⁰ Деловодни протокол, № 858, 859, 861, 882.

⁵¹ Казивања о устанку, . . 306.

кивао и Карађорђе. По исказу једног бегунца у народу је настало ново расположење, многи, а и сам командант Шапца, изјавили су да ће Срем, ако Бог подари Русима победу над Французима, пасти у српске руке.⁵² Аустрија није ни најмање узимала олако овакве изјаве. После пада Србије 1813. она је међу бегунцима српским вршила истрагу да утврди који су од њених поданика били иницијатори за учешће Србијанаца у Тицановој буни 1807. и истовремено их одговарали од потчињавања Аустрији. У томе погледу ништа није било препуштено случају, без обзира на то што је Тицанова буна била пре више година, а 1813. није било никаквих изгледа да се такве нереалне политичке замисли остваре.⁵³

Организација власти у Србији 1811. дала је извесну улогу већем броју војвода мањег политичког значаја, док су главне старешине постале попечитељи и према томе у Совјету решавале главне државне послове и проблеме којих није било мало. Карађорђе је рекао једном приликом да су га оседеле пре времена његове зле војводе. Често тај однос између војвода и Совјета није функционисао на идеалан начин и поједине војводе су биле смењене, а на њихова места постављени други. То се види из **Деловодног протокола**, а такви случајеви нису били ретки. Тако је издана наредба да се побију Петар Молер и Павле Цукић, али убрзо им је опроштено.⁵⁴ Године 1813. био је смењен војвода Карамарко Васић а на његову команду постављен је Благоје Маринковић.⁵⁵ На тужбу људи из Јошанице Пазарске смењен је војвода Димитрије Пазарац и стављен у апс, а његово имање је распродато да би се исплатили његови тужиоци за дела из 1809, с тим што због његовог преступа ни он ни његови синови не могу више бити народне старешине, што се не односи на његовог брата Косту против кога нема тужбе.⁵⁶ Војвода Рака Левајац лишен је старешинства за »све свирјепо и безбожно поступање са људима« и да све плати.⁵⁷

Кривица драгачевских војвода имала је везе са Београдом: Ђока Протић и Новак Бошковић позвани су на одговор »за њихово непослушаније и неисполненије наше заповјести и Совјетски и угњетеније народа, и неодговарање на наша и Совјетска писма«. Они су били лишени старешинства али, с обзиром на њихове пређашње заслуге и тадашње прилике у чести су остављени, али стављени под командом Антонија Пљакића, да остају пред војском, и то: »Ђока Протић да скупи 300 добрије и за екзерцир способније војника и с њима да иде у Београд да чува стражу за месец дана и онди да екзерцира своје војнике, и када изађе месец дана да сакупе Новак и Милић 300 војника и да иде да измени Ђорђа у Београду. . . и тако све у напредак.« Још је било додато »да војнике у граду под заптом држе, да не би којешта по граду мутили, крали и разбијали и ако би се који такви уватио, да се одма обеси. . .« Тако је бео-

⁵² А. Ивић, **Списи бечких архива**, X (1812), Београд 1973, 206.

⁵³ А. Ивић, **Списи бечких архива** XI (1813), 434.

⁵⁴ **Деловодни протокол**. . . № 1410, 1437, 1451.

⁵⁵ И с т о, № 1398, 1504, 1647.

⁵⁶ И с т о, № 957.

⁵⁷ И с т о, № 1238.

градски гарнизон са тврђавом био поверен Драгачевцима који су ту остали до краја.⁵⁸ У Деловодном протоколу налазе се честа упозорења војводама да пазе на границе и кретање Турака, да добро чувају градове у којима су стална посада били стража (гарнизон који се мењао), добошари и тобџије који су били под платом и одевени о државном трошку »у мундире«.⁵⁹ Почетком јуна разаслана су писма војводама »да војску распусте нека иде сваки својој кући да којешта прираде, а уписнике да задрже у логору да чувају заиру и топове, али да сваки дође у логор »незадржано« како добије заповест; војводама ће се јавити по мензулу кад војску скупе да крену куда се нареди.⁶⁰ Београдска команда је кренула на Мораву 11. јуна 1813. Викентије Ракић одржао је тим војницима у Саборној цркви овај говор, чији се рукопис, срећом, сачувао у архиви Патријаршије у Сремским Карловцима:

»Во имја отца и сина и свјатога духа. У она времена бивши народ израиљски под вождима и у једно време за прегрешенија народа остави их Бог и лишени буду вожда и сваког правленија и тако подигне се народ Амалик и Мадијам и ополче се ополченијем великим за истребљеније народа израиљског.

Један прости сељанин млатјаше пшеницу на гумну, у тај пар јави му се Ангел Господен и говори: Гедеоне! што ти радиш? Одговори овај: Господи, млатим пшеницу за препитаније и бјажим с мојом фамилијом у гору и пешчере, да се кријем од лица мадиамља. Говори му Ангел: Не чини тако, Бог хоће руком твојом, да избави Израиља од непријатеља. Одговара Гедеон: Господи! Тко сам ја? један прости сељанин, да могу против толике силе стати? Ангел учини пред њим знаменије и увјери га да тако сабере 10 хиљада војника, но Ангел говори му, то је много, изабери само оне који немају ни најмањег страха од којих је остало само једна хиљада, но и то је много говори Ангел и после искусио их водом и остало је само триста и с они триста обратио је у бјегство безројну силу Мадијамску и ослободио род свој.

Равним начином то се је и нами догодило, да је благи Бог предао нас грјех ради наших у руке душманске, да смо јарам њихов носили више од 400 година, лишени вожда и управитеља, сада всеблаг и Бог подигао је нам вожда на подобије Гедеоново, једнога простог сељанина по Псаломнику: воздиже нишћа од гноишча, посадити јего с књизи 'људеј својих'. Свима је вам познато, љубезна братије, како је то почето устати просту чловјеку с неколико друга с голим рукама против огромна царства турског и освојити силне и тврде градове, ово није учинила сила чловјеческа, но сама сила божја. Њега, којег је Бог изабрао од гнојишча, чува га као зеницу ока. Само хоће се да ви будете њему вјерни и согласни међу собом да нешчедите крви ваше за вјеру и отечество ваше, боље вам је поштено и на мејдану умрети и мученически вјенац получити, него да паднете у оно тешко несносно срамотно порабошченије, које ви сви знате, каква насилија, какво поруганије вјере и закона нашег.

⁵⁸ И с т о, № 1227, 1483.

⁵⁹ И с т о, № 1433, 1434.

⁶⁰ И с т о, № 1541, 1545, 1546, 1548, 1555, 1565.

Само от вас сависи спасеније отечества, ако буде-ополченије ваше на тај циљ и конец, за славу божију за прослављеније благочестиве вјере наше и за избављеније отечества, а не за сквернују плаћку паит) и користи, ако тако буде воистину хоћете без сваке сумње одержати победу.

Кад је онај силни и чрезвичајни Голијат јавио се из војске непријатељске против војске израилске и зове на мејдан, сам се је цар Саул устрашио и све војинство у страху је било и трепету. У тај пар дође Давид по случају у војску као младић от оваца и видећи све војинство у страху, пита шта је то? Одговарају му, да један страхан от непријатеља зове на мејдан (појединок) и нема тога, ко би му изашао, говори Давид: ја ћу му изаћи на мејдан, тко је он с идоли својими против Бога жива, Бога саваота. И помоћу божијом одсекао му Давид главу, ону му силному душманину.

Тако нека иду Турци на вас с својим Мухамедом поганим и лажним. Но с вама је Христос Спаситељ, сваки вас имаде ангела хранитеља, који свакога от вас чува, а имадемо и доброг и силног нашег покровитеља, који нас неће оставити, само ако ви идете на онај циљ и конац како сам пређе рекао тј. за славу божју, за прослављеније благочестиве вјере наше и спасеније отечества, ваистину неће вам никад сила турска одољети. Ако ли поћете с враждем и несогласијем и само ради плаћке и грабежа но и сам Бог, по рече-ноу Богу: 'ашче мене послушајте и в закоње мојем ходите, бла-гаја земљи сњесте, ашче ли ни, меч ви појст'.

Љубезнаја братије! Перво и перво треба да сте послушни вашим поглаваром наређеним от верховног вожда, согласни, да оставите сваку вражду и распру и тако једнодушно да нападнете на общег душмана, боље је јуначки на мејдану умрети и вјечну славу себи оставити и вјенац мученија получити, него ли срамотно подвргнути себи и своје отечество бјесноћи и неустовству турском, да гледате бешчестије и поруганије церквеј и свјешченства, поруганије жена и девојака, одвођење у ропство и продавање дјеце ваше.

Но рећи ћете: ово је десет година, већ је досадило, то много и чини да сте содржали толико година. Сад ли да се упустите, кад сте много јачи и сигурнији, него у све предшедше време. То је истина, да је за вас трудно, но дјеца и потомци ваши вас ће ублажавати и благосиљати. Наши су се оци трудили и крв прољевали, а ми сада уживамо и ублажавамо се по трудом њиховим, слава ваша остаће вјечна. Идите с Богом љубезна братије, Архангел Михаил да вам буде вожд и поборник, као иногда Исусу Навину. Амен.⁴¹

Напад на Србију почео је средином јула. После Хајдук-Вељкове погибије, која је забележена у Деловодном протоколу, 1. августа настало је осипање источног фронта.⁴² Живко Константиновић, ко-

⁴¹ Ракићеве беседе пронашао је Д. Руварац у архиви Карловачке митрополије.

⁴² Један од последњих бројева у сачуваном Деловодном протоколу садржи писмо Карађорђа Милутину, брату Хајдук-Вељка, кога постављају на Вељково место »да буде старешина над свом војском и момцима и бећарима воеводе Вељка и свима он да заповеда« и јављају му »како је Г. Младен 3000 коњаника на онај крај к њему послао у помоћ и да

мандант тврђаве Кладова и Јован Стефановић, командант Пореча, напустили су Кладово и Пореч, а посада Кладова била је остављена сама себи и иесчена до последњег човека. У регестама Команде у Петроварадину кратко је забележено да су оба команданта у Совјету осуђена на смрт и стрељана у Доњем граду у Београду, 16. септембра.⁶³ Када је пало Равње 21. септембра, Турцима је пут ка Београду био отворен са западне стране. У Равњу је било 800 мртвих и 700 рањених, који су заробљени. Турски губици су били 1400 људи.⁶⁴ Међутим, овог пута Турци се нису задржавали око Делиграда него су га обишли. Делиград се држао више од месец дана са 3000 људи под командом Антонија Пљакића и Вујице Вулићевића, али тај отпор који је служио на част српској војсци није имао тактичких последица, јер није могао да задржи Турке.

Судбину Београда приказао је малопознати шајкашки капетан Гвелф у своме извештају Земунској војној команди, датираном 6. октобра 1813. О Гвелфу нема никаквих других података осим да је учествовао са шајкашима у Окупацији јужне Француске 1815. године. Његов извештај је пун живописних појединости о првим данима тог судбоносног београдског октобра:

»По заповести хваљене Војне команде не пропуштам да покорно изнесем ток заузимања Београда од стране Турака.

Другог овог (октобра) јавио се шајкашки официр који се налази на савском ушћу да две породице са колима и коњима долазе овако. Трећег је јављено да се на ушћу Саве налази већ више породица. Четвртог је јављено да се руски пуковник господин Недоба одведе у земунски контумац.⁶⁵ По овој заповести пожурим на ушће Саве и видим како се овамо превозе 22 брода који су се, натоварени српским стварима и робом, већ више дана налазили на

ће са свом војском његовом онамо к њима у индат стићи» (№ 1718). Последња писма упућена су Милошу Обреновићу, проти Матеји, Луки Лазаревићу, Сими Мирковићу и капетану Ђорђу Симићу која, изгледа, говоре о једној масовној појави јер »су се многи људи са војске повратили, а све није ни истерао колико је на кога числом ојређелено, а и више изаћи му може, и тако сада нема ни пола војске на граници. — Зато препоручено му је да одма' сву војску под командом његовом да испуни, и људе све до последњег и оне, који су се исповраћали на војску да истера, и на минут прије војску послату да подпуни, а које су остале унутра и по нуждним мјестима расположиле се, оне онако и да своје, као што су наређене, и заире за војском довољно да шаље, да људи не гладују, и са војском од глади не бегāju; и јављено му како ћемо и ми ускоро на границу изаћи, пак код кога војводе војску подпуно не нађемо, онај ће сваки за таково живом платити» (№ 1719).

⁶³ А. Ивић, н. д., 436.

⁶⁴ И с т о, 182.

⁶⁵ И с т о, 211. Седмог октобра 1813. генерал Сигентал обавестио је фелд-маршала Белгарда да је руски колешки саветник Недоба поднео молбу да време прописано за боравак у контумациу проведе у једном грчком (српском, П. В.) манастиру у брдима, а у исто време приложио је и списак чланова своје пратње у којој су били: 1) Леонтије (митрополит) са 4 слуге, 2) Ђорђе (Карађорђе) са женом, 4 сина, 4 кћери и 2 слуге, 3) Јанићије са својом женом, троје деце и девојком, 4) Ласкар са женом, 2 детета и једном старом бабом, 5) Никола са женом, 3 детета и служавком и 6) Јаков са женом и једном девојком. Недоба и Карађорђе прешли су у Земун само један дан пре уласка Турака у Београд.

оној обали у највећој активности; видео сам у исто доба како Срби бацише у Дунав више Турака из Београда и побише их из пушака. Ја известим и добијем хитну заповест да ствари пошљем ка Земуну у контумац а породице у Јаково. Ово је урађено по могућности са изузетком што су многи људи који су били неопходно везани са стварима морали да буду пуштени у Земун. Такође многи бродови, у гужви, без обзира на забрану, натоварени људима и робом, одвезени су у Панчево. С обзиром на то што ови бродови нису били довољни да прихвате притисак од 15000 људи који су пристигли, и за кратко време превезу овамо, то сам послао обавештење, па сви расположиви бродови у Земуну су послани, који су, без обзира на кишу и оштар ветар, дању и ноћу превозили, при чему је било неизбежно да се неколико људи удавило, који су се закачили за бродове и тако превезли. Истог дана је била запаљена и Доња српска варош која гори и док ово извештавам. Превожење је било настављено и дању и ноћу и све напрегнуто да се спасе што је могуће више људи, да се такође више бродова са људима и стварима упути у Јаково, што је изискивало највећу запосленост, јер је све силом хтело у Земун. Сваки је знао нешто да наведе да би био пуштен у Земун.

Овде треба имати у виду каква се жалосна кукњава захорила јер са људима, да би се послала у Јаково, требало је поступити са убеђивањем или силом. Ја сам им претио са Турцима који су могли пуцати из тврђаве која је била празна а капије отворене. Све скупа узето поможе да се бар 2 до 300 воловских кола ставише у покрет, али су ипак морала да буду спровођена да не би остала код Циганског острва (Аде Циганлије). Из тврђаве била су ова возила потерана са истом ревношћу и све смештено на Ратно острво.

Многе породице биле су тада експедоване на ушће Саве у Јаково. При томе не могу да не споменем да је беда бегунаца била јединствена у својој врсти. Породице нису само с обзиром на њихов састав раздвојене на три места него су и њихове ствари изгубљене, јер су их они бацали у брод без обзира на то што сами нису могли да буду у њ примљени. Неколико београдских Турака спасли су се пливањем 3-ћег, пошто су се скинули голи. Између осталих један од 17 година, који је имао срећу да избегне гнев Србијанаца, пошто су они све бацили у ватру, горе код Циганског острва, пливао је преко два рукавца Саве, али би морао подлећи ширини изливане реке да му једна шајка није пошла у сусрет и примила га. Овај наги Турчин је био покривен одбаченим српским дроњцима, затим поред ватре повраћен себи и послан у контумац. Иста судбина је задесила и двојицу Турака који су скочили са зида високог 4 клафтера (око 8 м) и морали се спасавати пливањем. На њихово жалосно запомагање ја их узех под заштиту, иначе би они још исте ноћи постали жртве српске освете.

Истог дана сазнао сам од српског капетана Зрнића (Szernics), раније поручника у пешадијском пуку Св. Јулијана, који се борио са Младеновим трупама на Морави, да су Турци већ прешли Мораву, Србе разбили и тако тим Турцима ништа више не стоји на путу да још ове ноћи дођу у Београд. Ова вест је била раширена међу

Србима и ја сам био тако срећан да још исте ноћи збринем број од најмање 2000 душа.

Морам приметити да су земунски бродови по наређењу и позиву хваљене Војне команде (додуше уз плаћање) али са много неустрашивости и љубави према ближњем, критичне ноћи између 4-тог и 5-тог, без обзира на најжешћи ветар, по мојим настојањима и целисходним наговарањем, много учинили за онострано људство које је жалосно вапило за милосрђе. Овде мислим на правом месту треба да наведем какав страхан призор су нудила превозења. На пример, један брод, који је могао да прими без опасности при сваком ветру 40 људи, био је претоварен са више од 70; поред ових, закачило се на обе стране рукама без обзира на јако претоварен брод, тако да је сваког третука претила опасност потонућа. На исти начин је превожена и марва: брод пун људи имао је на свакој страни у поводу са уларом велики број стоке која је упоредо пливала тако да се превезло веома много овамо.

Петог (октобра) је настављено вредно са превозењем, породице као и ранијих дана са убедљивим претњама и и тренутном опасношћу потеране су ка Јакову, а оне са Ратног острва ка Земуну, мада су многе побегле у Панчево. Између 7 и 8 сати један Србин, који је стајао на високом тврђавском зиду, пронесе вест да се виде Турци. Овде је било потребно пронети ову изненадну опасност међу породице на овој страни које су се мало чувале, а било их је 3000 душа, да би само кренули пут Јакова, а с друге стране, оним многим бегунцима, који су слутили блиску опасност, улити храброст и свест да би Турци морали летети да ту вечерас стигну. На задовољство нападаених људи постигао сам оба циља, док се с оне стране није чуло неколико пуцњева и Срби који су били на брегу повикаше: »Ту су Турци!« Сви који су били на обали, они и њихова стока, да би се спасли, појурише овамо онамо. Око 150 на броју трчали су по доњим тврђавским зидинама ка капији Небојше, али не нађоше бродове. пожурише јаучући назад, не нађоше помоћ, па су јурили ошамућено међу собом, кад, изненада, 50 Турака на коњима и лармајући, из свих пролаза јурнуше на обалу и отприлике 20 до 30 Срба побише и исекоше, а остале сабише заједно и потераше у тврђаву. Више Срба је морало потерати стоку на обали у тврђаву, 5 до 600 марве, више већих стада оваца и коза. За пола сата били су сви зидови покривени стоком. Неких 30 Турака пожурише у каријеру дуж Саве ка горњим прелазима код Циганлије и Остружнице, потераше све ухваћене при бекству у Београд натраг и многе побише. Када, као што је горе поменуто, Срби угледаше Турке, завлада њима панични страх, њих 70 до 80 потрча уз Саву, бацише одела и скочише у воду и запливаше овамо. Турци опалише неколико пиштоља на њих, али се нису могли њима бавити, па многима пође за руком да достигну нашу обалу, али се многи подавише. Пљескање пливача личило је на кишу. Коња и стоке није пропало много, много је већи број људи, чему су много допринели хладноћа, стална киша, голотиња и недостатак ноћних ватри. Много, нарочито деце, помрло је, а између других и један Србијанац рањен у груди.

Што се од породица превезених на ову страну или због нестанка њихове стоке, независно од силе или наговарања, није хтелo да пожури ка Јакову да би измакло из вида Турцима, то је следовало ускоро када Турци опалише међу њих три топовска хитца, па све пожури ка Јакову. Смртна опасност Срба, па с тим страшни вапај жена и деце, трајао је до 10 сати када ја са једном полушајком пожури до Циганског острва, ословим оне што су бежали и бар толико постигнем да престане трка и сваки задржи оно што је имао при себи, вукући га али не бацајући га више.

После ове сцене ужаса која је трајала три сата настаде дубока тишина осим неколико Турака на зидовима нико се није могао видети, они су ћутали али само један довикну овамо са погрдама: »Оставили сте вашу тврђаву без иједног хитца!»

Многе ствари, делом на Ратном острву а делом дуж савске обале, при чему је још нешто сопствености било сакривено, биле су ноћу између 5. и 6. да не би падале у очи или дражили Турке, бродовима одвезене у контумац; 14 воловских кола их је са доњег врха Ратног острва доведе довозло и пребацило у контумац.

»Број превезених овако од 2 до 6 закључно, креће се до 8500 Коња и марве у најмању руку 4000 комада. Број душа је немогуће дати са поузданошћу, јер су многи, такође и велики бродови због излива Саве, иако се могло бежати у Јаково, пожурили изненада исте ноћи у Панчево. У сваком случају је сигурно да овде наведен број није претеран, него је извесно дат мањи. Петог увече око 5 сати истакосе Турци зелену заставу и тако се завршио дан који броји мало сличних.«

Судећи по овом извештају, шајкашки капетан Гвелф је, према тадашњим могућностима, учинио доста за избеглице из Београда, допринео томе да их се што више спасе. Без обзира на то што су аустријске власти одлучиле да прихвате избеглице, не само на основу Карађорђевог молбе цару Францу I. упућене 19. августа 1813. него и зато што је постојао државни интерес Аустрије да се што више Срба насели у Граници, ипак се не може прећутати и људски фактор, извесна нота хуманости, коју је, без нарочитог истицања, показао капетан Гвелф. У ствари, он је имао знатан удео у превозу избеглица, и мобилисању бродова у распореду и упућивању Срба ка одређеним сабирним »пунктовима«. То је било последње поглавље у хроници Карађорђевог Београда 1813. године.

Отпор Срба према обухватној офанзиви Турака трајао је око 80 дана. Може се слободно рећи да је он користио Наполеоновим противницима — Русији, Пруској, Шведској и осталима — на тај начин што је дао слободне руке Аустрији која је могла да изведе на ратиште у Немачкој преко 200000 војника, чије је учешће на ратним теразијама превагнуло у корист савезника. Значај Аустрије огледао се и у томе што је врховна команда савезничких армија била поверена аустријском фелдмаршалу кнезу Шварцембергу. У то време постојао је велики притисак Француске на Турску да нападне Аустрију и спречи њено учешће на фронту у Саксонској.⁶⁶

⁶⁶ Исто, 212—215. Податак о боравку капетана Гвелфа у Француској љубазно ми је послала Олга Микић, саветник Галерије матице српске.

Отпор Србије, такав какав је био, одложио је могућност офанзивних турских операција против Аустрије: Београд је пао 5. октобра. Док су се Турци прибравали, предахнули и концентрисали око 100000 војника — започела је битка код Лајпцига, чији је исход смирио претеће планове Турака за даље операције. Наполеон није био коначно побеђен, савезницима је предстојао још дуг период ратовања до Бечког конгреса. Али став Турске према Аустрији после победе савезника код Лајпцига из основа се изменио и више нису тражили од Аустрије да им изда српске старешине и поглавице.⁶⁷

Када је прота Матија за време Бечког конгреса трчао од једног до другог владара победника, нико није хтео да га прими, осим аустријског цара, који му је том приликом рекао да је он био пријатељ Срба, и јесте, да их је помагао барутом, оловом, топовима, храном и саветима добрим, словом и делом; све је чинио што се могло његовим посредством. — »Уверите се — рекао је — и из тога што сам вас у моје царство примио и заклопио«.⁶⁸ То нису биле само речи, јер, упркос сталних турских захтева да им се издаду српске старешине, Аустрија се томе одупрла и када је на Врачару било концентрисано 100000 Турака.⁶⁹ Аустрија је за време српске револуције забрањивала увоз свих оних артикала и сировина који су могли бити од помоћи устаницима за даље вођење рата. Нису биле ретке молбе Срба са Карађорђевићевим потписом да се дозволи увоз хране или других потребних ствари у Србију. Међутим, став Аустрије и њене забране нису имале апсолутну важност јер су се с времена на време налазили »венгили« за помоћ Србима. Аустријске власти су се жалиле што поред свих забрана Срби из Аустрије успевају да дотуре Србијанцима оружје, топове, све што им омогућује боље ратовање са Турцима. Срби из пограничних градова (Сремске Мигровице, Земуна, Панчева) увек су налазили могућност да на један или други начин помогну устаницима. Тешко би било замислити велике успехе устаника без знатне помоћи са стране, прво из Аустрије, а потом из Русије. Да ли цару Францу нису биле непознате те специфичне околности које су се прилично разликовале од званичног става Аустрије према Турској, када је проти Матеји набрљао све што је чинио за Србе? Вероватно. У овој прилици једини од победничких владара, које је мала Србија задужила својим тромесечним отпором, Франц I примио је српског изасланика, показао разумевање и симпатије за положај Срба и дао обећање да ће учинити што може код Султана да се ублажи стање у Србији због терора Сулејман-паше Скопљака.⁷⁰ Да ли је одраз таквог стања било превозење и спасавање Београђана, не само њих него бегунаца из целе Србије? У извештају Ратног савета Ц. и К. тајној дворској и државној канцеларији у Бечу овај је јавио да је на аустријску територију преко Саве и Дунава прешло око 160000 избеглица. Из-

⁶⁷ Исто, 432.

⁶⁸ Мемоари Проте Матије Венадовића, Београд 1967, 258.

⁶⁹ П. Путник, Мисли о војеној организацији Србије, Панчево 1875, 58.

⁷⁰ Мемоари прота Матије Венадовића... исто.

вештај је од 4. новембра 1813.⁷¹ Истина је да су аустријске власти искористиле положај избеглица и врбовали их за »Freu Bataillon«, који је ратовао у Италији и бројао око 4000 људи. Можда то и није била велика цена за оних спасених преко 150000, који су избегли турски терор, ропство и продају на турским трговима, па се вратили у Србију после амнестије. Српски »фрајбатаљон« расформиран је у Темишвару у јесен 1814.⁷² Карађорђе и већи број војвода и Срба добили су нешто раније пасоше за Русију, па октобра исте године одпутују у Бесарабију.

⁷¹ А. Ивић, н. д., 326.

⁷² П. Васић, **Официри Српског добровољачког батаљона (Servisches frey Bataillon) у аустријској војсци 1813—1814**, Весник Војног музеја, бр. 15. Београд 1969, 213.

ЗАСТАВА РЕДОВНЕ КАРАЂОРЂЕВЕ ВОЈСКЕ
Копија Чедомира Васића (1982) по оригиналном
примерку у Историјском музеју Србије

ЗАСТАВА РЕДОВНЕ КАРАЂОРЂЕВЕ ВОЈСКЕ

Копија Чедомира Васића (1982) по оригиналном
примерку у Историјском музеју Србије

Иеромонахъ Викентій Ракѣцъ Венецїи родъ въ землѣ
Лѣта 1741 днѣ 14 снѣ мернѣ при драмѣ ѿ
Спирїдона въ триста ѿ 1708 ндо 1807.

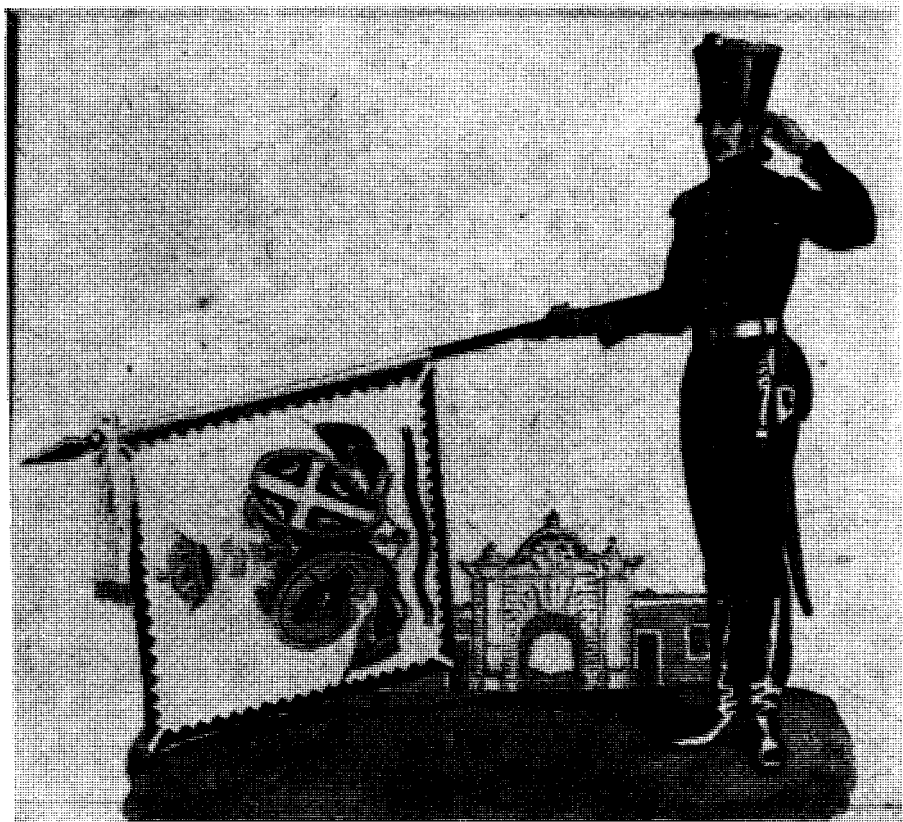
ПОРТРЕТ ВИКЕНТИЈА РАКИЦА
у његовој књизи Слово о почитаниј церкви, Венеција 1807.

**Униформа српских регуларних војника
у Београду 1809. по опису тумача А. Агамала
Акварелисани цртеж П. Васића**

Насловна страна дела Викентија Ракића
Краткаја бјеседа о злоупотребљециј дуваца
Венција 1910.

Јаков Јакшић, Војени устав 1813.
»Поздрав високим лицама« (Карађорђу и министру војном)
Акварел П. Васића

Војник, »Сербског казачког полка« 1813.
По опису француског конзула Давида
Акварел П. Васића

BELGRADE IN KARADORĐE'S TIME

Belgrade of Karadorđe's period has been presented on the basis of various, domestic and foreign historical sources, documents from the archives of Vienna, Russian sources, domestic memories, those of Vuk, Nićifor Ninković, Sima Milutinović, and a special place among the domestic sources is taken by the Karadorđe's **Delovodni protokol** (Register) which has remained so far inexhaustible as the abundant evidence of all the branches of activity of the new Serbian state. Particularly emphasized is the relation of Austria to the Serbian revolution, which was comparatively elastic on account of possible entanglements with Turkey. The cultural life appears in Serbia immediately after the liberation: a great number of schools were opened and in Belgrade were founded the High School and the Theological Seminary. There were, at that time, several writers, whose works illustrate the life in Belgrade and the undeniable progress of the state and social life: letters of Dositej Obradović, works of Vićentije Rakić and Jakov Jakšić, poems of Sima Milutinović, which, sometimes of modest value, are undoubtedly a testimony that these beginnings had also parallels which were suppressed with the fall of the Serbian state. The organization of the army, a certain aesthetic note in the flags and seals, the settling of painters in Belgrade, fur ther public manifestations, revolts, parades and festivities, are presented rather truly in foreign and our sources completing thus the picture of Belgrade of that time.

In July 1813 the Turkish encirclement offensive began, which was successful in August on the eastern frontier and in September on the western side, so that the road to Belgrade was open to the Turks for they made a detoué round Deligrad. The fall of Belgrade, known only to the strictest experts, which occurred in the beginning of October, has been described in the report of the captain Guelf of river naval forces (šajkaši).

In the conclusion are set forth some opinions on the part played by Serbia within the frame of political events of that period. The Austrians knew that Napoleon exerted a pressure upon the Turks to attack Austria and to prevent thereby their participation on the main theatre of war in Germany. The resistance of Serbia which has lasted nearly three months held the Turks back almost up to the battle of Leipzig, the issue of which finally determined Turkey to remain neutral, aside from the occurrences on the principal front in Saxony. Nobody could help Serbia in its disaster. The emperor of Russia accepted Serbian leaders and the emperor of Austria received obligingly the archpriest Matija Nenadović and promised him to intercede with the sultan in order to mitigate the terror which the Turks exerted in Serbia in autumn 1814. Some 160,000 refugees passed to Austria who, in spite of all the difficulties and the enlisting for the »Serbian Freikorps«, still avoided death, captivity and being sold on the slave markets in Turkey, having lived to see the amnesty granted.